ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 3.1–3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 20.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 20.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 20.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

LUTFULLAYEVA DURDONA
Lisoniy assotsiatsiyalarda milliy tafakkurning voqelanishi
(Vatan assotsiativ maydoni misolida) 7

MIRZAYEV IBODULLA
Xomskiyning “Til va ong” asari, generativ tilshunoslik konsepsiyasi
va professor Baxtiyor Mengliyevning tarjimonlik mahorati....10

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
Бадиий диалог таржимасида коммуникатив вазиятни тўғри англаш зарурати
(Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг янги русча нашри мисолида) 16

ЧЎТМАТОВ ЖЎРАБЕК ОМОНОВИЧ
«Ҳикмат» сўзининг араб лексикографик манбалари асосидаги лексик-семантик таҳлили.... 19

ЧОРИЕВ ТАВАККАЛ РАВШАНОВИЧ
Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида
«Саг//ит» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари....25

UMURQULOV ZAFAR BEKPO‘LATOVICH
Alisher Navoiy ijodida so‘z qadri va nutq odobi talqini....34

UBAYDULLAYEV ALISHER ABDUSALOMOVICH
Ogahiy tarjimasidagi asarlar leksikasining tarixiy-etimologik tahlili
(“Axloqu-l-Muhsiniyn” asari misolida) 37

IBRAGIMOV SHEXROZBEK TO‘LQINJON O‘G‘LI
Tashbih va epitetlarning pragmatik talqini: tarjimada ekspressivlik va
stilistik ekvivalentlik....41

IBRAGIMOV JASURBEK TULKINJON O‘G‘LI
Jangovorlik, jasorat va jismoniy kuchga oid epitetlar
(“Beowulf” ingliz eposi misolida)....47

NAZAROVA ZIYODA KATTAYEVNA
Frazeologizmlarning yondosh birliklar bilan o‘zaro aloqasi 51

QOBILOV MIRZIYO ESHNOZAR O‘G‘LI
O‘z qatlamga oid antroponimlar tasnifi 55

ISRAILOVA SAODAT TURAPOVNA
Rang komponentli birliklarning mental birliklarda aksi....58

RO‘ZIMATOVA DILNOZA
Rasmiy munosabatlarda murojaat birliklarining shaxs ijtimoiy maqomining ifodalanishi....62

XUSANOVA NAFISA ZOKIRJON QIZI
Ertak janrida dialogning strukturaviy va funksional poetikasi
(Ingliz va o‘zbek xalq ertaklari misolida)....65

XABIBULLAYEVA FAZILAT XABIBULLO QIZI
“Boburnoma”dagi saroy-ma’muriy xizmat unvonlarining inglizcha tarjimalarda berilishi 69

MUSTAFAYEV ELYOR ODIL UGLI
Theoretical foundations for the classification of phraseological units in english 73

МУНДАРИЖА

TURSUNOVA DILSHODA XOLDIN QIZI
“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da qurol-aslaha nomi bilan bog‘liq folklorizmlar 77

YAVKOCHEVA FERUZA HUSAN QIZI
Types of english speech-language pathology dictionaries according to semantic relations 81

SHUKUROV RAHMATILLO MIRZATILLAYEVICH
Farg‘ona viloyati tarixiy oykonim, gidronim va oronimlarining leksik-semantik tasnifi hamda sotsiolingvistik tahlili 86

XALIQULOVA MUSHARRAF EGAMNAZAR QIZI
Maqol lingvistik, kognitiv va madaniy fenomen sifatida 90

O‘RAZOV ALISHER DONIYOROVICH
O‘zbek tilida substantiv leksemalar semantik shajarasining ifodalanishida pragmatik omillar 93

DJURAYEVA MAXBUBA USMANOVNA
Emotsiya, konsept va emotsional konsept tushunchalarining lingvistik talqini 96

ADABIYOTSHUNOSLIK

ABDULLAEV RAMAZON
Муиззий ва Ҳофиз шеъриятида адабий таъсир ва ижодий ворислик. 99

ARSLONOV ABDIMUROD KAROMATOVICH
“Qisasi Rabg‘uziy” asari poetikasi va badiiy-estetik xususiyatlari xususida.....104

АЛИМАРДОН ҲАЙИТОВ
Али Қушчининг ўғли ҳам олим бўлган.....108

DR. DONIYOR K. KELDIYOROV
Wounded memory and hybrid identity in Khaled Hosseini’s the kite runner.....112

IBRAGIMOV JAVOHIR TO‘LQINJON O‘G‘LI
Harold Lambning “Tamerlane: the earth shaker” romanida amir temur xarakterining badiiy ifodasi 116

RAXIMOVA UMIDA SOLIYEVNA
Ona obrazining ramziy va mifopoetik talqini: inglizzabon va o‘zbek adabiyoti misolida 121

MNAJATDINOVA MAKARYA
Hozirgi qoraqalpoq xotin-qizlar lirikasida psixologik metamorfoza 126

JIENBAEV MUSA AZATBAEVICH
XX-XXI asr lirikasida Odissey obrazining transformatsiyasi.....130

RADJABOVA MUXTASAR DAVRANBEKOVNA
Arab tilida talabalarning yozuv malakasini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining tatbiqi.....134

мы тропов и фигур (в частности, мотивов «руб'» и «атлаль», шахматной терминологии, образов утреннего ветерка – «саба» и слез), а также идейно-тематических пластов касыд Муиззи и газелей Хафиза. Автор делает научно обоснованный вывод о том, что Хафиз не просто заимствовал панегирические формулы и отдельные бейты своего предшественника, а творчески переосмыслил их, органично интегрировав в контекст своей глубокой философско-суфийской и этической лирики.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

"QISASI RABG'UZIY" ASARI POETIKASI VA BADIIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI XUSUSIDA

Arslonov Abdimurod Karomatovich,
Termiz davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Qissa janrining tarixiy ildizlarini, uning poetik tabiatini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi[1]. Bu borada mumtoz adabiyotimizning eng qadimiy namunalaridan tortib, XX asr o'zbek qissachiligigacha bo'lgan katta tarixiy yo'lni bosib o'tgan janr taraqqiyotini yaxlit tizimda tadqiq etish alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizimda Nosiruddin Rabg'uziyning "Qisasi Rabg'uziy" asari o'ziga xos o'rin tutadi . U nafaqat diniy-ma'rifiy manba, balki qissa janrining Sharq va turkiy adabiyotlardagi ilk mukammal namunalaridan biri sifatida ham qimmatlidir[2].

"Qisasi Rabg'uziy" XIV asr boshlarida yaratilgan bo'lib, o'z davrida "Qisasul-anbiyo" nomi bilan Markaziy Osiyo turkiy xalqlari orasida keng tarqalgan, baxshi va oqinlar tomonidan sevib kuylangan asarlardan biriga aylangan[3]. Asarning poetik xususiyatlarini (kompozitsion tuzilishi, badiiy unsurlari, tasvir vositalarini) ilmiy jihatdan tizimli tahlil qilish qissa janri poetikasining shakllanish bosqichlarini yanada aniqroq tasavvur etish imkonini beradi.

Maqolaning maqsadi – "Qisasi Rabg'uziy" asaridagi qissalarning poetik xususiyatlarini kompozitsiya, badiiy uslub va tasvir vositalari nuqtayi nazaridan yoritishdan iborat.

Asar muqaddimasida keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, uni Xorazmdagi Rabot O'g'uzi degan joyning qozisi Burhonuddin o'g'li Nosiruddin islom dinini qabul qilgan mo'g'ul beklaridan biri Nosiruddin To'qbug'aning iltimosiga ko'ra hijriy 709 (milodiy 1309–1310) yilda yoza boshlab, hijriy 710 yilning «hut» oyida (milodiy 1310 yil 21 fevral – 21 mart) yakunlagan [4]. Muallif asarni "Qisasi ar-Rabg'uziy" deb nomlagani, mundarijada esa payg'ambarlar tarixini Odam Atodan boshlab tartib bilan bayon etish niyatida bo'lganini alohida ta'kidlaydi[5].

Asar tarkibiy jihatdan hamd, na't, muqaddima, qissalar, lirik kechinmalar va xotimadan iborat. Qissalarning aksariyati nasrda, ayrim qissalarning xulosalari, madhiyalar, lirik kechinmalar hamda kitob xotimasi esa nazmda yozilgan[6]. Bu holat asarni Sharq mumtoz adabiyotiga xos nasr-nazm sintezining ilk namunalaridan biriga aylantiradi.

[1] Расулова У.Й. XX аср ўзбек қиссачилиги (поэтик изланишлар ва тараққиёт тамойиллари): Филология фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2020. – Б.3-4.
[2] Шукурова З. Рабғузий ва фольклор. – Т.: Tamaddun, 2015.
[3] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.5.
[4] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.5-6 (сўзбоши).
[5] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.5-6 (сўзбоши).
[6] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.6.

Asarda jami 72 ta qissa mavjud bo‘lib, ular mavzu doirasiga ko‘ra farqlanadi. Muallif Qur’ondagi suralar nomlanishidan ibrat olib, payg‘ambarlar ismi bilan bir tizimda makon, kitob, jonzot nomini qissalarga biriktirib, “Ka’ba qissasi”, “Tavrot qissasi”, “Chumoli qissasi” kabi nom bilan tashkillashtiradi[1] . Bunday nomlash tizimi tasodifiy emas – Qur’oni karimning o‘zida ham “qissa” so‘zi A’rof, Baqara, Naml, Niso, Nuh, Maryam, Oli Imron, Kahf, Yusuf, Hud, G‘afur kabi qator suralar tarkibida qo‘llanilgan, hatto 28-sura bevosita “Qasas” (“Qissa”) deb nomlangan [2]. Demak, Rabg‘uziy o‘z asarining kompozitsion-nomlanish tizimini bevosita Qur’oniy an’anaga tayangan holda quradi, bu esa asarga ichki janriy-tizimli mustahkamlik baxsh etadi.

Asar ibtidosida osmon va yer makonining yaralishi, samoviy hamda zaminiy jismlar xossasiga oid lavhalar beriladi. Keyingi bosqichda savol-javob usulida diniy motiv kiritilib, isyonkor Iblis va itoatkor farishta o‘rtasidagi kontrast tasvir orqali kompozitsion tugun yuzaga keladi[3] . Ushbu kontrast (itoat va isyon) butun asar davomida takrorlanadigan asosiy kompozitsion o‘zakni tashkil etadi.

Asarning o‘zidan olingan quyidagi parcha bu kontrastning qanday badiiy jonlantirilganini ko‘rsatadi: *farishtalar Odam yaratilishidan oldin insonning fasod qilishi, qon to‘kishidan xavotirlanib, o‘zlarining tasbih va taqdisini ustunlik sifatida ko‘rsatishga urinadilar, ammo Alloh ularga bunday da’voni ravo ko‘rmaydi; Odamga «asmo ilmi» (narsalarning nomlari) o‘rgatiladi va farishtalar bu bilimda ojiz qolib, sajda buyrug‘iga bo‘ysunadilar – faqat Azozil (Iblis) o‘zining o‘tdan, Odamning esa tuproqdan yaratilganini bahona qilib, kibr bilan sajda qilishdan bosh tortadi* [4]. Ushbu lavha (bilim ustunligi, kibr va itoatsizlik mavzusining birinchi badiiy tugunlanishi – A.A.) asar syujetining keyingi barcha qissalarida turlicha ko‘rinishda qayta jonlanadigan arxetipik vaziyatga aylanadi.

Muallif Odam (a.s) qissasi bo‘limini oyat, hadis, rivoyat va hikmatlar asosida tashkillashtirib, o‘rni bilan mufassir va shayxlar qarashlariga murojaat etadi. Rivoyatda tarixiylik tamoyili (insonning yaralishi), ma’lum udumning ibtidosi (qurbonlik qilish)ga ishora beriladi[5]. Bunday kompozitsion qurilish (oyat, hadis, rivoyat va hikmatning bir-biriga uzviy bog‘langan holda joylashtirilishi) Rabg‘uziyning qissalarni tashkil etishdagi asosiy poetik usuli hisoblanadi.

Muhim jihat shundaki, Rabg‘uziy voqelikni qat’iy xronologik tartibda (Odam Atodan Muhammad (a.s) gacha) tashkillashtiradi. Bu jihatdan uni keyinroq yaratilgan Alisher Navoiyning “Tarixi anbiyo va hukamo” asari bilan qiyoslash mumkin: agar Navoiy qism va lavhalarni jamlab, yaxlit manzara va tasavvur hosil qilishga intilsa, Rabg‘uziy voqelikni izchil xronologiya usulida tashkillantiradi [6] . Shuningdek, “Qisasi Rabg‘uziy”da obraz portretini berishda o‘xshatish va sifatlashlardan ko‘p foydalanilgani, dialoglarda tasviriy vositalar berilgani bilan asar o‘ziga xoslik kasb etadi[7].

“Qisasi Rabg‘uziy” poetikasining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri – ilohiy oyatlar bilan bir qatorda rivoyat, hikoyat, izoh, tanbeh, latifa, savol-javob kabi turli badiiy-uslubiy unsurlarning uyg‘unlashtirilganidir [8]. Har bir unsur alohida poetik vazifani bajaradi: hikoyatda payg‘ambar xislati va mo‘jizasi (masalan, Iso (a.s)ning marhumlarni tiriltirishi) ertak an’anasi (“bor emish, bo‘lgan ekan”) uslubi bilan uyg‘unlashtiriladi; hikmatda donishlik, zakiylik va sirlilik usuli yetakchilik qiladi; xabar, hukm, nuqta, foyda kabi kichik bo‘laklar esa ko‘rilgan masalani umumlashtirish va taqqoslash maqsadida kiritiladi[9].

Savol-javob uslubi asarning eng barqaror kompozitsion vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Bunga yaqqol misol tariqasida Yusuf (a.s) qissasi boshida keltirilgan mulohazani ko‘rsatish mumkin. Qur’ondagi “Ahsan ul-qasas” (“eng go‘zal qissa”) ta’rifi izohlanar ekan, muallif ketma-ket savol qo‘yib, unga ol tita alohida javob taqdim etadi: *go‘zallik sababi Yusuf qissasining boshqa qissalardan foydasi ko‘proqligida,voqealar qamrovining kengligida, bir sura ichida yaxlit tugallanganida, oila a’zolari o‘rtasidagi murakkab munosabatlarda, hayotning har uch holatida (rohat, mehnat, qiyinchilik) sinovdan o‘tishda va nihoyat ibratli yakunda* deb izohlanadi [10]. Bunday ko‘p bosqichli savol-javob tuzilmasi o‘quvchini passiv tinglovchidan faol mushohada yurituvchi sherikka aylantiradi hamda matnga o‘ziga xos ritorik-didaktik ohang baxsh etadi. Bu Sharq mumtoz nasrida keng tarqalgan “munozara” uslubining diniy-badiiy asarga tatbiq etilgan ko‘rinishidir.

Yuqorida qayd etilganidek, asarning asosiy qismi

[1] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.26.
[2] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.14-15.
[3] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.26-27.
[4] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.20.
[5] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.27.
[6] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.31.
[7] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.31.
[8] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.69, 233.
[9] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.27.
[10] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.99.

nasrda, biroq ayrim qissalarning xulosalari va emotsional cho‘qqilari nazmda beriladi[1] . Bu uslubiy tanlov tasodifiy emas: muallif voqelikning bayonini nasrda olib borib, qahramon kechinmasining eng yuqori cho‘qqisiga yetganda lirik-she’riy shaklga murojaat qiladi, natijada matnda ritm va musiqiylik kuchayadi.

Bunga misol tariqasida Ya’qub (a.s) qissasidagi bandma-band tuzilgan bayt keltirilishi mumkin. Unda har bir misra “...Ya’qub ul” radifi bilan yakunlanib, monolitik ohang hosil qiladi hamda Ya’qubning o‘g‘li Yusufni yo‘qotgandagi qayg‘usi, “Bayt ul-ahzon” (qayg‘u uyi)ga kirib, kunu tun ingrab yig‘lashi, ko‘zlari yoshdan nurini yo‘qotishi kabi holatlar izchil tasvirlanadi[2] . Radifning takrorlanishi orqali hosil bo‘lgan bu ritmik-emotsional yuk she’riy parchani asar ichidagi o‘ziga xos “marsiya” (motam qo‘shig‘i) maqomiga ko‘taradi.

Xuddi shunday she’riy tuzilma Yusuf (a.s) qissasi boshida ham uchraydi. Unda Ya’qubning o‘n ikki o‘g‘li, ularning ichida «surati g‘oyat badiz» (rasm-qiyofasi go‘zal) bo‘lgan Yusufning o‘rni, akalarining unga bo‘lgan hasadi qisqa, ammo teran misralarda ifodalanadi[3]. Bunday she’riy kirishlar qissaning asosiy syujetiga tayyorgarlik vazifasini bajarib, o‘quvchi diqqatini asosiy voqeaga qaratadi.

Nasr-nazm sintezining yana bir ko‘rinishi asar xotimasida namoyon bo‘ladi: Muhammad (a.s) haqidagi so‘nggi qissa yakunida keltirilgan hamd, Allohg a bo‘lgan minnatdorchilik so‘zlari, qisqa oyat va hadis parchalari bilan navbatlashib, salom-duo shakllari orqali tantanavor uslubda yakunlanadi[4]. Bu xotima qismi butun asarning diniy-ma’rifiy g‘oyasini jamlovchi kompozitsion-poetik yakun vazifasini o‘taydi.

“Qisasi Rabg‘uziy” poetikasida obrazlarni jonlantirishda o‘xshatish va sifatlash yetakchi tasvir vositalari sifatida namoyon bo‘ladi[5] . Bunga qo‘shimcha ravishda mubolag‘a (bo‘rttirish) san’ati ham asarda faol qo‘llaniladi: masalan, Yusuf (a.s) qamchining uchini og‘ziga tutganida Zulayho bir oh urib, og‘zidan o‘t chiqib, qamchi erib oqib ketgani; Hud qavmidan Xalchon polvonning shamol bilan kurashgani; qushlarning sandiqdagi Namrudni ko‘kka ko‘targani kabi tasvirlar asarga afsonaviy-romantik bo‘yoq beradi[6].

Alohida e’tiborga molik poetik usul, tadrijiy (bosqichma-bosqich kuchayib boruvchi) ramziy tasvir , Ibrohim (a.s) qissasida kuzatiladi. Yosh Ibrohim haqiqiy Yaratganni izlar ekan, kechqurun Zuhro yulduzini ko‘rib, “Mening Robbim shu emasmi?” deb o‘ylaydi; yulduz botganda undan voz kechadi. So‘ng undan yorug‘roq oyni ko‘rib, yana shu savolni takrorlaydi; oy ham botgach, undan-da ulug‘roq bo‘lgan quyoshni ko‘rib, “Mening Robbim shu, bu eng ulug‘I” deydi; ammo quyosh ham botganda, u barcha vaqtinchalik va o‘tkinchi narsalardan yuz o‘girib, faqat abadiy Yaratganga yuzlanadi [7] . Yulduz – oy – quyosh tartibida quriladigan bu uch bosqichli tasvir nafaqat Qur’oniy syujetning badiiy talqini, balki insonning haqiqatga tomon bosqichma-bosqich yetuk anglashi jarayonini ifodalovchi mukammal poetik gradatsiya (kuchayib boruvchi tasvir) namunasidir. Bunday tadrijiy tasvir vositasi qissaning falsafiy-diniy mazmunini badiiy jihatdan yanada teranlashtiradi.

Yusuf (a.s) qissasida esa metaforik tasvir boshqacha yo‘nalishda rivojlanadi: qahramonning bolaligida ko‘rgan tushida o‘n bir yulduz, quyosh va oy timsolida ota, ona va o‘n bir birorodarga ishora qilinadi[8] . Bu yerda samoviy jismlar oilaviy munosabatlarning ramziy tili sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, qissa davomida latifa (nozik ma’noli kichik hikoyalar) orqali ham metaforik uyg‘unlik hosil qilinadi[9].

Asarning bosh g‘oyaviy o‘zagini iymon va kufr, itoat va isyon o‘rtasidagi azaliy ziddiyat tashkil etadi. Bu ziddiyat Iblisning ilk isyonidan boshlab, Fir’avn va Namrud kabi obrazlarning halokatigacha bo‘lgan barcha qissalarda turli ko‘rinishda takrorlanadi[10] . Farishta insonni saodatga boshlovchi, ilohiy mujda keltiruvchi vazifada tasvirlansa, shayton insonni tinimsiz vasvasaga solib, turli qavmu elatlar orasiga nifoq va hasad urug‘ini sochuvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi[11].

Yusuf (a.s) qissasi bu ma’noda alohida o‘rin tutadi . Unda majoziy ishqdan ilohiy ishqqa, foniydan boqiyga o‘tish jarayoni Zulayho va Yusuf munosabati orqali ifodalanadi. Aynan shu ruknning keyinchalik Rabg‘uziy, Jomiy va Fuzuliy kabi ijodkorlar tomonidan “Yusuf va Zulayho” an’anasi sifatida davom ettirilgani muhabbat mavzusining boqiy badiiy qudratini tasdiqlaydi[12]. Shu tariqa “Qisasi Rabg‘uziy” nafaqat

[1] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.6.
[2] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.93.
[3] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.99.
[4] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 2-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.855.
[5] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.31.
[6] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.28.
[7] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.60.
[8] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.27-28.
[9] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.27-28.
[10] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.29.
[11] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.29.
[12] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.31-32.

mustaqil badiiy-diniy yodgorlik, balki turkiy va fors-tojik mumtoz adabiyotidagi keyingi payg‘ambarlar tarixi janriga (jumladan, Navoiyning “Tarixi anbiyo va hukamo” asariga) ham poetik zamin yaratgan muhim bosqich sifatida baholanishi lozim[1].

O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, “Qisasi Rabg‘uziy” asari poetikasi quyidagi asosiy xususiyatlar bilan xarakterlanadi:

1. Asar kompozitsiyasi Qur’oni karim suralari nomlanish tizimiga tayangan holda qurilgan bo‘lib, 72 ta qissa payg‘ambar, makon, kitob va jonzot nomlari asosida tizimlashtirilgan.

2. Qissalar kompozitsiyasida syujet, tugun va kulminatsiya kabi unsurlar izchil takomillashib borgan, bunda ilohiy oyatlar rivoyat, hikoyat, izoh, tanbeh, latifa va savol-javob kabi badiiy unsurlar bilan uyg‘unlashtirilgan[2].

3. Asarda nasr va nazm sintezi izchil qo‘llanilgan: voqealar bayoni nasrda, emotsional cho‘qqilar va xulosalar esa she’riy shaklda beriladi, bu esa matnga ritmik-musiqiy teranlik baxsh etadi.

4. Obrazlar tasvirida o‘xshatish, sifatlash va mubolag‘a yetakchi o‘rin tutadi, shu bilan birga tadrijiy (gradatsion) ramziy tasvir usuli asarning falsafiy mazmunini teranlashtirishga xizmat qiladi.

5. Rabg‘uziyning voqelikni qat’iy xronologik tartibda tashkillashtirishi uni keyingi davr mualliflari (xususan, Navoiy)ning tematik-yaxlitlovchi kompozitsion usulidan farqlab turadi.

Xulosa qilib aytganda, “Qisasi Rabg‘uziy” o‘zbek va umuman turkiy xalqlar qissachiligi poetikasining shakllanishida muhim bosqich bo‘lib, uning badiiy-estetik tajribasi keyingi asrlar mumtoz va zamonaviy qissachiligi taraqqiyotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.

Rezyume. Mazkur maqolada mumtoz o‘zbek adabiyotining noyob yodgorliklaridan biri – Nosiruddin Rabg‘uziyning “Qisasi Rabg‘uziy” (“Qisasul-anbiyo”) asari poetikasi tahlil qilinadi. Asarning yaratilish tarixi, tarkibiy qurilishi, 72 qissaning mavzuiy tasnifi hamda Qur’oni karim suralari asosidagi nomlash tizimi yoritiladi. Tadqiqotda asar kompozitsiyasidagi savol-javob, rivoyat, hikoyat, hikmat kabi badiiy unsurlarning uyg‘unligi, nasr va nazm sintezi, shuningdek o‘xshatish, sifatlash, mubolag‘a, tadrijiy tasvir va ramziylik kabi poetik vositalarning badiiy-estetik vazifasi konkret matn misollari asosida ko‘rsatib beriladi.

Resume. This article analyzes the poetics of one of the rare monuments of classical Uzbek literature – Nasiruddin Rabguzi’s work “Qisas Rabguzi” («Qisasul-anbiyo»). The history of the work’s creation, its structural structure, thematic classification of 72 stories, and the naming system based on the surahs of the Holy Quran are discussed. The study shows the harmony of artistic elements such as question-answer, narration, story, wisdom in the composition of the work, the synthesis of prose and verse, as well as the artistic and aesthetic function of poetic devices such as simile, characterization, hyperbole, gradual description, and symbolism based on specific text examples.

Резюме. В данной статье анализируется поэтика одного из редких памятников классической узбекской литературы – произведения Насируддина Рабгузи «Кисас Рабгузи» («Кисасул-анбийо»). Рассматривается история создания произведения, его структурная структура, тематическая классификация 72 рассказов и система наименования, основанная на сурах Священного Корана. Исследование показывает гармонию художественных элементов, таких как вопрос-ответ, повествование, сюжет, мудрость в композиции произведения, синтез прозы и стиха, а также художественно-эстетную функцию поэтических приемов, таких как сравнение, характеристика персонажей, гипербола, постепенное описание и символизм, на конкретных примерах текста.

[1] Жўрақулов У. Алишер Навоий «Хамса»сида хронотоп поэтикаси. – Т.: Turon iqbol, 2017. – Б.33 (иқтибос: Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.32 орқали).

[2] Расулова У.Й. Кўрсатилган асар. – Б.69, 233.